

Diyarbakır'da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz

Mehmet YANMIŞ*

Özet

Mevlid, Hz. Muhammed'in doğumunu ve mucizelerini anlatan mesnevi tarzındaki metinlerdir. 10. yüzyıldan sonra ise, Hz. Peygamberi, bazı devlet büyüklerini ve tarikat şeyhlerini anmak, Allah'a şükretmek için yapılan merasimlerin ismi olmuştur. İslam dünyasında farklı dillerde yazılmış yüzlerce mevlid örneği vardır. Diyarbakır ve çevresinde de çok sayıda mevlid yazılmıştır. Hüseyin Bateî'nin yazdığı mevlid ise hiç şüphesiz ki bunların en yaygın olarak okunanıdır. Bölgedeki mevlid törenleri de Türkiye'nin diğer bölgelerinde yapılan törenlerden farklı sosyal özellikler taşımaktadır.

Abstract

The Tradition of Mawlid in Diyarbakır and Its Comparative Analysis With Some Provinces

Mawlid al Nabi, written in style of Mathnawi, is a kind of text which tells the birth and miracles of Prophet Mohammed. After 10. century, it has turned out to be the name of ceremonies during which the Prophet, some of the state governors and the sheiks of state have been commemorated and Allah has been praised. There are hundreds of examples of Mawlids written in different languages in the Islamic world. There are also lots of

---

* Arş. Gör., Dicle Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, m.yanmis@hotmail.com

Mawlid written in Diyarbakır and its neighborhood. The one that was written by Huseyin Batei is undoubtedly the most widely known and read. The Mawlid ceremonies held in the region have different social characteristics from the ones in the other parts of Turkey as well.

Anahtar Kelimeler: Mevlid, Mevlid Töreni, Hüseyin Batei.

Key Words: Mawlid, Ceremony of Mawlid, Huseyin Batei.

Giriş

Yüzlerce yıllık köklü geçmişe sahip mevlid geleneği, Diyarbakır dini hayatında nasıl bir etkiye sahiptir? Diyarbakır’da mevlid merasimleri nasıl yapılmaktadır? Diyarbakır’daki mevlid geleneğinin Anadolu’nun değişik yerlerindeki mevlid uygulamalarından farkı nedir?

Temel olarak yukarıdaki sorular çerçevesinde oluşan problemimiz literatür taraması ve alan çalışması ile çözülmeye çalışılmıştır. Öncelikle, daha önce yapılan Akarpınar, Kızıl Lindisfarne, Toygar ve Yanmış’ın çalışmaları taranmıştır. Bununla beraber Diyarbakır’da hem mevlid okuyucuları hem de halk ile mülakatlar yapılmıştır. Zaman zaman Türkçe-Kürtçe mevlidlerin okunduğu merasimlere katılarak gözlemlerde bulunulmuştur. Alan çalışmasında bölgede ki merasimlerin folklorik boyutu tespit edilip, farklı iller ile karşılaştırmalar yapılmaya çalışılmıştır.

Makalede, Türkçe (Vesiletü’n Necat)-Kürtçe (Batei Mevlidi) mevlid metinleri karşılaştırması yapılmıştır. Fakat makalenin sınırlarını aşacak bir çalışma içerisine girilmemiştir. Yine mevlid metinlerinin tarihi, fihri yönü, edebi özellikleri makalenin sınırlarını aşmaktadır. Bunlarla ilgili Türkçede çokça çalışma bulunmaktadır. Çalışmayı özel kılan yönlerinden birisi, Türkçe kaynaklarda hakkında çok az bilgi bulunan fakat Kürtçe konuşulan coğrafyada çok popüler olan Batei Mevlidi hakkında bilgi verilmesidir.

I. Mevlid ve Tarihçesi

“Mevlid” Arapça bir kelime olup “doğmak”, “doğum zamanı”, “doğum yeri” ve “bir sevinç sebebiyle yapılan toplantı” anlamlarına gelmektedir.¹ Fakat Türkçe’de *mevlid*, daha çok Hz. Peygamber’in doğumu ve Süleyman Çelebi’nin yazdığı mesnevi olarak bilinmekte-

---

¹ “Mevlid” bazen *yeni doğan* anlamında ki “mevlüt/d” şeklinde yazılmaktadır. Bu kullanım doğru değildir. Bkz. Timurtaş, Faruk, *Mevlid Süleyman Çelebi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst. 1980, s. III.

dir. Benzer şekilde, Kürtçe'nin konuşulduğu coğrafyada da "mevlid" denince Hüseyin Batei'nin yazdığı mesnevi akla gelmektedir.

En geniş manası ile mevlid, dini-toplumsal olarak kutsal ve önemli kabul edilen günlerde Hz. Muhammed'in hayatını anlatan şiirlerin okunduğu, Kur'an tilavetinin yapıldığı, ilahilerin söylendiği ve halka yemeklerin, tatlıların, şerbetlerin dağıtıldığı törenleri ifade etmektedir. Mevlid kelimesinin çok bilinmeyen anlamlarından birisi, bir başarıya ulaşma veya felaketten kurtulma sevinciyle yapılan toplantı ve cemiyetleri ifade etmesidir.² Günümüzde halk arasında yapılan dini nitelikli hemen her cemiyete, mevlid tilaveti yapılmasa dahi *mevlid* denmesi muhtemelen meşhur olmamış bu anlama dayanmaktadır.

Bir kısım araştırmacılara göre, ilk mevlid uygulamaları Hz. Peygamber'den kısa bir süre sonra Hz. Ömer zamanında yapılmış ve Hz. Ömer, mevlid haftası eğitime ara vermiştir. Endülüs Emevileri de bu uygulamayı devam ettirmiştir.³ Fakat bu görüş çok kabul görmemiştir. Mevlidin bid'at olduğunu söyleyen âlimler de kendilerine, sahabenin bu kutlamaları yapmadığından delil çıkarmışlardır.⁴ Daha güvenilir kaynaklar ise ilk mevlid törenlerinin Mısır'da Fatimiler zamanında yapıldığını ve bu kutlamaların Erbil'deki törenlerin öncüsü olduğunu söylemektedir.⁵ Bu merasimler daha çok saray içerisinde, halktan uzak, resmi ve biraz da siyasi amaçla yapılmaktaydı. Mısır'daki törenlerde belirli bir şiir de öne çıkmış değildi. Ayrıca bu dönemdeki kutlamalar sadece Hz. Peygamber için değil, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ali ve devrin halifesi için de yapılırdı.⁶ Bazı kaynaklara göre Irak bölgesinde de mevlid kutlamalarının erken dönemlerde başlamış olduğu görülmektedir.⁷ Gökbörü'den önce yaşamış olan İbnü Cevzi (ölm. 1201), Bağdat çevresindeki mevlidlerden ve mevlid okutanın alacağı mükâfattan bahsetmiştir.⁸ Fakat bu kutlamaların mahiyeti bilinemediğinden bu bilgiler çalışmanın konusu olan mevlid törenlerinin tarihine kaynak olarak kabul edilmemektedir.⁹

---

² Ateş, Ahmet, *Vesiletü-n Necat Mevlid*, Kılıç Yay. Ank. 1954, s. 2.

³ Bakırcı, Selami, *Mevlid: Doğuşu ve Gelişmesi*, Akademik Araştırmalar Yay. İst. 2003. s. 18.

⁴ Özel, Ahmet, "Mevlid", *DİA*. XXIX, Ank. 2004, s. 475; Bakırcı, age, s. 46.

⁵ Ateş, age, s. 3; Çetin, Osman, "Tarihte İlk Resmi Mevlid Merasimleri", *UÜİFD*, S. 2, cilt, 2, 1987, s. 74; Bakırcı, age, s. 15; Özel, *agmd*, s. 477.

⁶ Akarpınar, R. Bahar, *Türk Kültüründe Dini Törenler Ve Mevlid Kutlamaları*, Hacettepe Ü. SBE Doktora Tezi, Ank. 1999, s. 182.

⁷ Ateş, age, s. 6; Bakırcı, age, s. 17.

⁸ Çağmar, Edip, *Edebi Açıdan Arapça Mevlidler*, İlahiyat, Ank. 2004, s. 18.

⁹ Bağdat'taki mevlidlerin tipik bir özelliği sunni-şii tarafların farklı günlerde yaptıkları merasimleri propagandaya ve gövde gösterisine dönüştürmeleridir.

Bugünkü uygulamaya benzer ilk mevlid Selçukluların Erbil Atabeyi M. Gökbörü (ölm. 1232) zamanında yapılmıştır. Bu mevlidler halka açık ve oldukça şaşaalı idi. Genel kabule göre, bilinen ilk mevlid metni de bu dönemde hadis bilgini İbnü Dihye (ölm. 1235) tarafından yazılmış, kendi devrinde de oldukça popüler olmuştur.¹⁰ Fakat İbnü Cevzi'nin "Mevlidü'l-'arūs" adlı eserinin de daha önceki bir tarihte yazılmış olması muhtemeldir.¹¹ Bu tarihlerden sonra mevlid okutma geleneği ve yeni mevlidler yazma uğraşısının kısa sürede İslam Âlemi'nin doğusundan batısına bütün topraklarında yaygınlaştığı görülmektedir.¹²

Hız. Muhammed'e, sağlığında da pek çok şiir yazılmış, vefatından sonrada O'nun hayatını anlatan sîret ya da siyer kitapları yazılmıştır. Fakat bu şiirler ve kitaplar, edebiyatta mevlid türleri içerisinde kabul edilmemektedir.¹³ Bazı İslam edebiyatçılarına göre mevlid eserleri ünlü divan sahipleri tarafından yazılmamış, daha çok din adamlarınca kaleme alınmıştır. Bu sebeple çoğu metin de edebi açıdan başarılı sayılmaz. Mevlid yazarları genellikle dini hayatı şekillendirmeyi, batını hareketlere karşı ehl-i sünnetin tezlerini seslendirmeyi ve toplumun kuvve-i mânevisini takviye etmeyi amaçlamaktadır.¹⁴

II. Kürtçe Mevlidler: Hüseyin Bateî ve Mevlidi

Kürtlerin yaşadıkları ve İslam ile karşılaştıkları coğrafya ilk mevlid kutlamalarının yapıldığı, ilk mevlid metinlerinin yazıldığı yerlerdendir.¹⁵ Buna karşın bilinen ilk Kürtçe mevlid çok sonraları Hüseyin Bateî tarafından 1467 yıllarında yazılmıştır. Bateî Mevlidi'nin haricinde üçü Zazaca lehçesi ile yazılmış toplam 18 Kürtçe mevlidin olduğu bilinmektedir. Bugün halk arasında en meşhur olanının Bateî Mevlidi olduğu gözlenmektedir. Hayderî ve İmam Ahmet Hasi'nin

---

Bkz. Fuchs, H. "Mevlid", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İst. C. 8, 1966, s. 172-3.

¹⁰ Timurtaş, *age*, s. IV.

¹¹ Çağmar, *age*, s. 18, Akarpınar, *agt*, s. 177.

¹² Mevlid metinleri ve törenleri ile ilgili kaynaklarda çokça bilgi vardır. Geniş bilgi için Bkz. Kemikli, Bilal-Çetin, Osman (ed.), *Bir Kutlu Doğum Şaheseri-Mevlid ve Süleyman Çelebi*, TDV Yay. Ank. 2010; Kara, Mustafa-Kemikli, Bilal (ed.), *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, Osmangazi Belediyesi Yay. Bursa 2007; Akarpınar, *agt*, vd.

¹³ Timurtaş, *age*, s. II.

¹⁴ Pala, İskender, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay. Ank. 1995, s. 376; Baykal, Kazım, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, BEESK Yay. Bursa, 1999, 10; Ateş, *age*, s. 5.

¹⁵ İzady, Mehrdad R, *Kürtler*, Çev. Cemal Atıla, Doz. Yay. İst. 2007, s. 103, Fuchs, H. *agm*. S. 173.

mevlidleri de popüler dini yayınların satıldığı kitapçılarda bulunmakta ve halk arasında okunmaktadır.

Kaynaklarda Bateî'nin 1417–1495 yılları arasında Hakkâri çevresinde yaşadığı bilgisi vardır. Şırnak ili Beytüşşebap ilçesi sınırlarında olan Bate köyünde dünyaya gelmiştir.¹⁶ 1670–1750 yılları arasında yaşadığı da iddia edilmektedir.¹⁷ H. Bateî'nin ismi konusunda farklı bilgiler vardır. Müsteşriklerden Jaba ve tarihçi İzady, Bateî'nin isminin Ahmet olduğu kanısındadır.¹⁸ Bugün Diyarbakır'da yaygın olarak satılan mevlid kitaplarında ise, Hasan Ertüşî ismi kullanılmaktadır. Fakat genel kanaat isminin Hüseyin olduğu yönündedir.¹⁹ Şiirlerinde “Bateî” mahlasını kullanmıştır. “Ertüş” aşiretine mensup olduğundan “Ertüşî” nisbesinin kendisine yakıştırıldığı düşünülebilir.

Küçüklüğünden itibaren ilim meclislerinde bulunmuş, ilk eğitimine ağabeyinin hocalık yaptığı köyde başlayan Bateî, 15 yaşına kadar buradaki derslere devam etmiştir. Sonrasında Hakkâri ve Bahçesaray'da (Müks) medrese derslerini takip etmiştir. Bahçesaray'daki medrese bazen 300 öğrencinin eğitim aldığı dönemin büyük bir medresesi idi.²⁰ Musul, Erbil, Dohuk gibi yerlerde de medrese eğitimi almıştır. Dini ilimler yanında edebiyat ve tıp sahasında da kendini yetiştirmiştir. Mevlidinden hariç Divan'ı²¹ ve klasik dönem Kürtçenin zirvesi kabul edilen *Zembilfırış* adlı mesnevisi bilinen eserleridir.²² Bahçesaray'da medrese hocalığı yaptığı dönemde çığ altında kalarak vefat etmiştir. Kabri doğduğu köyde halen ziyaret edilmektedir.

Bateî Mevlidi yaklaşık 600 beyitten oluşmaktadır. Günümüz medrese hocaları bu metnin diğer Kürtçe mevlidlere göre daha edebi olduğunu söylemektedirler. Mısralardaki ahenk ve ritim özelliğinden

---

¹⁶ Amidi, Zeynel Abidin, *Behçetül Enam bi- Şerhil Mevlidi Sâhibil Enâm*, Seyda Yay. Diyarbakır, 2010, s. 8; Sadını, M. Xalid, *Bateyi, Mela Huseynê, Jiyan, Berhem û Helbestên Wi*, Nûbihar Yay. İst. 2010, s. 21.

¹⁷ Bilgi için Bkz. Sadını, *age*, s. 23,24.

¹⁸ İzady, *age*, s. 311; Amidi, *age*, s. 8.

¹⁹ Amidi, *age*, s. 8; Sadını, *age*, s. 19.

²⁰ Amidi, *age*, s. 8; Sadını, *age*, s. 30.

²¹ Bateî'nin mevlidi ve *Zembilfırış* adlı eseri Rusya'nın St. Petersburg kentinde, Saltikov-Şcedrin Kütüphanesi'nde mevcuttur; ancak Jaba'nın sözünü ettiği divanı henüz bulunmamıştır. Jaba, Bateî'nin divanında yer aldığını belirttiği bazı şiirlere çalışmasında yer vermiştir. Bkz. Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü, “Ortaöğretim Kürt Dili Ve Edebiyatı Ders Kitabı”, Fadime Polat (ed.), Tarih Vakfı, İst. 2010. www.tarihvakfi.org.tr.

²² Bu iki eser ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Temo, Selim, *Kürt Şiiri Antolojisi*, Agora Kitaplığı, C. I, İst. 2007, s. 10–110; *MEB İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. C. VI, İst. 1967, s. 1113.

dolayı din görevlileri ve halk tarafından daha çok okunan bu mevlid, 1905 yılında Kahire’de, 1908’de ise İstanbul’da basılmıştır.²³ Bateî Mevlidi bölgede kendisinden sonra yazılan hemen bütün mevlilere kaynaklık etmesi ve ilham kaynağı olması açısından da önemli bir eserdir.²⁴ İçerdiği konular açısından Süleyman Çelebi’nin mevlidinden farklılıklar varsa da metnin birçok yeri ve mitolojik üslubu Vesiletü’n Necat’ı hatırlatmaktadır. Vesilet’ün Necat’ta var olan Miraç, Hz. Peygamber’in vefatı ve Hz. Ebu Bekir’in imamlığı, Hz. Muhammed’in mucizeleri (yaklaşık 70 mucize anlatılmaktadır), hicreti, risâleti gibi konular Kürtçe mevlid’de yoktur. Yine sahabe ve ehli beyt’ten çok az bahsedilmiş olması da dikkat çekici farklılıklardır. Sahabe ve dört halifeye Hz. Peygamber ve Hz. Âdem’in nurunun yaratıldığı kısımlarda yer verilmiştir. Dua kısmında da dört halifeye dua istenilmektedir.²⁵ Bu mevlidde ki merhaba bahri ise S. Çelebi’nin merhaba²⁶ ile başlayan bahirlerinin tercümesi gibidir. Bu kısım birbirine oldukça benzemektedir:

Vesiletü’n Necat²⁷

Cümle zerrât-ı cihân idüb nidâ
 Çağrışuben didiler kim merhabâ
 Merhabâ ey Sırr-ı Furkân merhabâ
 Merhabâ ey derde dermân merhabâ
 Merhabâ ey âli Sultan merhabâ
 Merhabâ ey kân-i irfân Merhabâ
 Merhabâ ey cân-ı Bâkî merhabâ
 Merhabâ uşşâka sâkî merhabâ
 Merhabâ ey rahmeten lilâlemîn
 Merhabâ sensin Şefi’l-Müznibîn
 Merhabâ ey nûr-ı hurşid-i Hudâ
 Merhabâ ey Hakk’dan olmayan cüdâ
 Merhabâ ey kurratu’l-Ayn-ı Halil
 Merhabâ ey hâs-ı mahbûb-ı Celil
 Merhabâ ey bülbül-i bâğ-ı cemâl
 Merhabâ ey âşina-yı Zü’l-Celâl

Bateî Mevlidi²⁸

Cümle zerrât-ı cihân dâ ev nidâ
 Kérne gâzî pékve gotin merhabâ
 Merhabâ ey Sırr-ı Furkân merhabâ
 Merhabâ ey dermân-ı derdan merhabâ
 Merhabâ ey âli Sultan merhabâ
 Merhabâ ey kân-i irfân merhabâ
 Merhabâ ey cân-ı Bâkî merhabâ
 Merhabâ uşşâk-ı sâkî merhabâ
 Merhabâ ey rahmeten lilâlemîn
 Merhabâ tûyi Şefi’l- Müznibîn
 Merhabâ ey mâh u hurşid-i hüdüâ
 Merhabâ ey tû ji Hakk nâbi cüdâ
 Merhabâ ey kurratu’l-Ayn-ı Halil
 Merhabâ ey hâs-ı mahbûb-ı Celil
 Merhabâ ey bülbül-i bâğ-ı visâl
 Merhabâ ey âşina-yı Zi’l-Celâl

²³ İstanbul’da ve Kahire’de hem Arapça hem de Latin alfabeleriyle Kürtçe basıldığı bilgisi bazı kaynaklarda vardır. Bkz Amidi, *age*, s. 7; Yüksel, Müfit, *Molla Hüseyin El-Batevî ve Kürtçe Mevlid-i Şerîfî*, www. İslamvetasavvuf.com.

²⁴ Kızıl, Hayreddin, *Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi*, Ankara Ü. SBE Doktora Tezi, Ank. 2010, s. 113.

²⁵ Sadını, *age*, s. 186, 233.

²⁶ Bu bölümün Çelebi mevliden olup olmadığı ile ilgili şüphelerde vardır. Bkz. Timurtaş, *age*, s. IX.

²⁷ Timurtaş, *age*, s. 99–100.

²⁸ Hüseyin el-Batevî, *Mevlid*, Nubihar Yay. İst. 2006, s. 106–109.

Bu Mevlidde, Hz. Peygamber'in sadece doğum öncesi, doğumu ve çocukluk yılları anlatılmaktadır. Peygamberlik yılları ve mucizeleri ile ilgili çok az bilgi vardır. Tamamı manzum olan ve 12 bölümden oluşan metinde şu başlıklar bulunmaktadır:

1. Tevhid, 2. Na't, 3. Mevlid okuma ve okutmanın fazileti (İbnü Hacer'den nakledilen ve Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir, İmam Şafi, Razi gibi kimselere dayandırılan rivayetler sıralanıyor), 4. Hz. Peygamber'in nûrunun yaratılması, 5. Hz. Âdem'in yaratılışı (Kur'an'daki anlatıma benzer bir şekilde anlatılır), dünyaya gönderilmesi, 6. Hz. Peygamber'in soyu (20 nesil öncesine kadar olan dedeleri zikredilir), 7. Abdullah'ın yaratılması, Hz. Peygamber'in nurunun babasına geçişi ve babasının başından geçen olağanüstü hadiseler, 8. Yahudilerin Abdullah'ı öldürmek istemeleri ve Hz. Amine'nin babasının bu olayı görüp kızını Abdullah ile evlendirmeye karar vermesi, 9. Abdullah ile Hz. Amine'nin evlenmesi, 10. Hz. Amine'nin Hz. Peygambere hamile kalması, 11. Hz. Amine'nin doğum esnasındaki durumu ve gördüğü olaylar (yalnız olduğu, yerin yarıp Hz. Havva, Âsiye, Meryem ve Sare'nin görülmesi, Hz. Peygamber'in doğar doğmaz secde etmesi, konuşması), 12. Hz. Peygamber'in doğumunda ve sonrasında görülen harikulade olaylar. Bu bölüm şu alt başlıklara ayrılmaktadır: a. Abdulmuttalip'in Hz. Peygamber'in doğumundan sonraki sabah gördüğü olaylar (Kâbe'nin yıkanması, misk kokması, Kâbe'den Allah'ü Ekber seslerinin gelmesi), b. Hz. Peygamber'in sütanneye verilmesi, c. Halime'nin Hz. Peygamber'i alması, d. Halime ve kervanın Mekke'den ayrılması, e. Hz. Peygamber'in sütannesinde iken görülen olağanüstü olaylar, f. Halime'nin Hz. Peygamber'i Mekke'ye geri getirmesi, 13. Dua.²⁹

Hüseyn Bateî'den sonra yaklaşık yirmi adet Kürtçe mevlid kaleme alınmıştır. Şeyh Mehmet Emin Hayderî, İmam Ahmet Hasi, Muhammet Kavari, Osman Babiş, Ahmet Nas (Zinerği Hoca adıyla tanınmaktadır), Hasan Fırfeyli, Molla Ali Ezdâri, Molla Silêman Kurşun, Molla Mehmed Ali Hünî, Muhammed Sirâcuddin, Seyyid Abdurrahman, Molla Muhammed Muradâni ve Molla Zahid mevlid yazan şairlerdendir. Büyük Kürt âlimi Ahmed Hani'nin 1700'lü yıllarda Kürtçe'ye tercüme ettiği Süleyman Çelebi'nin mevlidi de Kürtçe mevlidler arasında zikredilmektedir.³⁰

---

²⁹ Amidi, *age*, s. 168.

³⁰ Bu çeviri yakın zamanlarda birkaç kez basılmışsa da Diyarbakır'da pek bilinmemekte ya da kabul edilmemektedir. Özellikle Kürt ulusalcılar, fikirlerini temellendirme noktasında sıklıkla referans gösterdikleri A. Hani'nin büyük bir âlim ve şair olduğunu ve kendi mevlidini kendisinin yazabileceğini söylemektedirler. Bkz. Çelebi, Süleyman, *Mevlid'i Şerif*, Çev. Ahmet Hani, Yolcu Yay. İst. 1999.

Batei'nin Şafii âlimlerinden olması, mevlidinin edebî özelliklerinin yanında Kürtçe'de ilk olması ve medrese ile olan irtibatı, halk arasında bu mevlidin yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Medreselerde ve Kur'an kurslarında Kur'an'dan sonra sıra kitaplarından birisi olarak Batei Mevlidi'nin okutulması, bu eserin yaygınlaşmasına ciddi katkı sağlamıştır.³¹

III. Diyarbakır'da Mevlid Geleneği

Bir topluma-medeniyete mal olmuş adet ve geleneklerin aynı medeniyet havzasında yaşayanların tümü tarafından aynı şekilde icra edilmesi beklenemez. Mevlid merasimleri de kültürümüzde yöreden yöreye farklılıklar gösterebilmektedir. Kültürün sahasına giren hemen her şey bu tarz bir farklılaşma yaşamaktadır.

Mevlid geleneği İslam toplumlarında sonradan ortaya çıktığından dolayı, uygulamaya dair sınırlar ancak yerel kültürler tarafından konulmuştur ve uygulamada farklılıklar olmuştur. Mısır'daki mevlidlerle Kırım mevlidlerinin, Irak mevlidleri ile Arnavutluk, Kıbrıs, Girit mevlidlerinin ciddi farkları olduğu gibi Türkiye'de de yöresel farklar vardır. Diyarbakır dini ve kültürel hayatında da mevlidlerin kendine has bir takım farklılıklara sahip olduğu gözlenmektedir.

Mevlidlerin icrası, ekonomik özellikleri, ikram vb. nasıl olmaktadır? Diyarbakır bölgesinde yaşayan halkların mevlid geleneğine karşı ilgileri, mevlidin okunma sebepleri ve tarihî süreçte yaşanan değişim ayrı ayrı ele alınıp incelemeyi gerektirmektedir.

A. Folklorik Açıdan Diyarbakır Mevlid Geleneği

Folklor, toplumun ortak bilinçaltında kodlanmış, bireysel davranışlar ve bireyler arası iletişimle görünürlük kazanan bilgi ve deneyimlerin bütünüdür.³² Toplumun maddi ve manevi değerleri, bunların tarihi süreçteki değişimi, gelişimi, farklı kültürlerle etkileşimi folklor ilminin konularını oluşturur.

Diyarbakır'ın ilk mevlid merasimlerinin yapıldığı bölgelere yakın olması sebebiyle, mevlid geleneği açısından zengin folklorik özelliklere sahip olduğu düşünülebilir. Kaynaklarda bu konuda ayrıntılı bilgi bulunmasa da medreselerin mevlid okutmaya karşı ilgileri bu geleneğin çok eski olduğuna işaret olarak kabul edilebilir.³³ Günümüzde mevlid okutma geleneği medreselerde olduğu gibi halk arasında da yaygınlığını korumaktadır. Doğumdan evliliğe, taziyeden

---

³¹ Korkusuz, M. Şefik, *Cumhuriyet Öncesi Diyarbakır'da Maarif*, Kent Işıkları Yay. İst. 2009, s. 28.

³² Akarpınar, *agt*, s. IX.

³³ Korkusuz, *age*, 2009, s. 28.

asker dönüşüne kadar çeşitli sebeplerden dolayı mevlid okutulabildiği gibi, isteklerin kabul olması için türbelere mevlid adama da yaygındır. Halk çoğu zaman Allah'a şükrün bir ifadesi olarak mevlid okutmaktadır. Dini bilgi ve kültürün zayıfladığı çevrelerde de mevlid okutma dini bir vecibe şeklinde algılanabilmektedir.

Mevlid okutma ve dinlemeye ilginin fazla olduğu Diyarbakır'da, Türkçe mevlid okunan yerlere göre çokça mevlid okuyucusu bulunmaktadır. Kur'an okumayı öğrenen çocuklara ikinci olarak Bateî mevlidi öğretildiğinden Diyarbakır'da kadın-erkek çokça mevlid okuyucusu bulmak mümkündür. Fakat alan çalışmaları sırasında bölgede profesyonel mevlidhanlığın Bursa, İstanbul, Ankara gibi şehirlere nazaran çok zayıf olduğu gözlenmiştir. Kanaatimizce, S. Çelebi mevlidinin bestelenmesi Türkçe mevlid okunan yerlerde mevlidhanları ses eğitimi ve makam konusunda bilgi almaya zorlamaktadır. Ancak Kürtçe mevlidler bestelenmediğinden mevlid çoğu zaman belirli bir makama göre okunmamaktadır. Bu durum sesi-nefesi güçlü herkesin kendince bir tarzda mevlidi okumalarını kolaylaştırmaktadır.

Diyarbakır'da birçok vesile ile mevlid okutulmakla birlikte özellikle düğün ve asker dönüşünde mevlid okutma çok yaygındır. Yine bölgede iftar öncesinde okutulan mevlidler dikkat çeker. Bazı köylerde hemen her hanenin Ramazan'da iftar mevlidi okuttuğu görülmektedir. Ramazan'da ya da kandil günlerinde verilen iftar davetlerinde mevlid okutma geleneği şehir merkezinde köylerde olduğu kadar yaygın olmamakla birlikte varlığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Türkiye'nin farklı bölgelerinde icra edilen mevlid törenleri ile ilgili yapılan çalışmalarda iftar mevlidlerinin yaygın olmadığı görülmektedir.³⁴ Bu törenlerde mevlid iftardan 45 dk. kadar önce başlar ve ezanın okunması ile biter.

Diyarbakır'da en yaygın mevlidin düğün mevlidleri olduğu söylenebilir. Halkın çoğunluğu düğünlerinde, "velime" denilen bu mevlidler okutmaktadır.³⁵ Şehrin tanınmış mevlidhanlarının verdiği bilgiye göre, zengin olsun fakir olsun halk düğününü mevlid okutarak bereketlendirmek istemektedir. Fakat günümüzde düğünlerin salonlarda yapılmasının yaygınlaşması ve şehrin eğitim, kültür seviyesinin değişmesi ile birlikte, düğün sebebiyle yapılan mevlid merasimlerinde de farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Son 5-10 yıl içerisinde ailelerin,

---

³⁴ Bilgi için Bkz. Lindisfarne, Nancy, *Elhamdülillah Laikiz*, Çev. Selda Somuncuoğlu, İletişim Yay. İst. 2002; Yanmış, Mehmet, *Bursa Dini Hayatında Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necat Adlı Şiirinin Etkilerinin Araştırılması*, Uludağ Ü. SBE Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010; Akarpınar, *agt*.

³⁵ Düğün mevlidleri için Bursa ve Orta Anadolu'da "duvak mevlidi", "erte mevlidi", Mardin çevresinde "velime" ismi kullanılmaktadır. Bkz. Akarpınar, *agt*, s. 248.

kiraladıkları özel salonlarda düzenledikleri düğün merasimlerinde mevlit okutmaya ilginin azaldığı veya birkaç beyit mevlid okutulduğu görülmektedir. Mevlidhanlara göre, halk salonda mevlid okutmaya sıcak bakmamaktadır. Salon sahiplerinin “*düğün, kına, nişan, mevlid cemiyetleri yapılır*” şeklinde tabela asmaları bu uygulamanın normalleştiğini akla getirmektedir. Bazı aileler de düğün günü öğlen saatlerinde evde yemekli bir mevlid okutulmakta, akşam ise çalgılı eğlence düzenlenmektedir.³⁶ Eğitim seviyesinin artması, sosyo-ekonomik durumun düzelmesi, geleneksel çevreden uzaklaşılması ve farklı kültürlerle iletişim, düğün mevlidlerinin azalmasında etkili olan sebepler arasında sayılabilir.

Bölgede ölüm sebebiyle okutulan mevlidlerin sayısının çok olduğu gözlenmektedir.³⁷ Taziyenin devam ettiği dönemde, üçüncü gün ikinci namazından sonra kadınlar kendi aralarında mevlid okumaktadırlar. Bununla beraber daha çok ölümü takip eden kırkıncı günde ve ölen kişinin sene-i devriyesinde mevlid okutulduğu görülür.³⁸ Bu mevlidin evde ya da taziye evinde okutulması yaygındır. Çünkü ölüm sebebiyle okutulan mevlidler çoğunlukla yemeklidir. Yemek vermek zor olacağı için ölünün arkasından yapılan mevlidler nadiren camide yapılmaktadır. Bölgede dikkat çeken bir diğer hususta Bursa’da oldukça yaygın olan “*babasına, eşine vb. bir mevlid bile okutmadı*”³⁹ türünden dedikodulardan dolayı, üzerlerinde psikolojik baskı hissedilen cenaze sahiplerinin düzenlemek zorunda kaldığı mevlid merasimlerinin azlığıdır. Bu tür söylemler bireylerde psikolojik baskı yapmaktadır. Fakat Diyarbakır’da ölünün ardından mevlid okutmamak ya da ölüyü farklı bir dini merasimle ya’d etmemek, sık karşılaşılan bir durum değildir. Mevlidlerin ve dini merasimlerin terk edilmesi arttıkça bu türden toplumsal baskı vasıtalarının devreye girmesi beklenebilir. Durkheim sosyolojisine göre de, “baskı” toplumsal olgunun üç özelliğinden birisidir ve ancak biz onu terk ettiğimiz zaman kendisini bize gösterir.⁴⁰ Değişik yerlerde yapılan çalışmalarda da toplumsal baskı sonucu mevlid okutmanın, daha çok dini hayatın zayıf olduğu çevrelerde görüldüğü tespit edilmiştir.⁴¹

---

³⁶ Bunun eski bir gelenek olduğu da iddia edilir, Bkz. Korkusuz, M. Şefik, *Eski Diyarbakır’da Gündelik Hayat*, Kent Işıkları Yay. İst. 2007, s. 119.

³⁷ Diyarbakır’da bu mevlid merasimlerinin özel bir ismi yoktur. Aydın’da ölünün defnedildiği gün “toprak mevlidi”, Adana’da ölümden üç gün sonra “toprak bastı mevlidi” şeklinde isimlendirmeler vardır. Mardin’de de bu törene “ruhaniye” denilmektedir. Bkz. Akarpınar, *agt*, s. 248.

³⁸ Ölünün kırkıncı ve daha çok senesinde mevlid, elli ikisinde ise kelime-i tevhid okutulur, Bkz. Korkusuz, *age*. 2007, s. 143.

³⁹ Yanmış, *agt*, s. 148.

⁴⁰ Durkheim, Emile, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, Bordo-Siyah Yay. İst. 2003, s. 52, 53.

⁴¹ Akarpınar, *agt*. s. 257; Yanmış, *agt*, s. 148.

“Adak mevlidi” şeklinde isimlendirilebilecek olan ve bir arzunun yerine gelmesi ya da bir sıkıntının sonlanması için adanan mevlidler de Diyarbakır’da oldukça yaygındır. Halk dindarlığının tipik bir ögesi olan adaklar bölgede mevlid okutmaya dönüşmüştür. Adanmış olan mevlid evde ya da herhangi bir yerde okunabilir. Fakat halkın yaygın bir şekilde adadıkları mevlidleri, Hz. Süleyman Camii’nde okuttukları görülmektedir. Bu caminin çevresinde kadın-erkek hemen her yaşta “Yasinci”ler bulunmaktadır.⁴² Yasinciler ziyaretçilerin ve adak adayanların Kur’an, mevlid gibi isteklerini ücret karşılığında yerine getirmektedir. Bu kişilerle yapılan mülakatlarda, ziyarete gelen halkın büyük çoğunluğunun kendilerine mevlid okuttukları bilgisine ulaşılmıştır. Halk, mevlidin kabirde kendilerinin yerine suallere cevap vereceğine, kabirlerini aydınlatacağına inanmaktadır. Dolayısıyla mevlide bir kutsiyet atfedilmektedir. Hz. Süleyman Camii’nin çevresinde medfun sahabenin ruhaniyetinden istifade amacıyla burası özellikle Perşembe ve Cuma günleri yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir. Sahabenin Hz. Peygamber’e yakınlığı Hz. Peygamber’e yakın olmak isteyen halkın bu mekâna ayrı bir kutsiyet atfetmesine yol açmaktadır. Burada okutulacak mevlidlerin de kabul olacağı inancı kuvvetlidir. Özellikle kadınların adak mevlidlerini bu tür mekânlarda okutma gayreti dikkat çekmektedir.⁴³

Beşik mevlidlerinin azlığı dikkat çekici bir durumdur. Yöresel ağızda “bebeğin kırk’ını kaldırma” şeklinde bilinen mevlidlerin çok yaygın olmadığı görülmektedir.⁴⁴ Fakat ailenin ilk çocuğu için ya da uzun süre çocuğu olmayan aileler, çocukları olduğunda şükür amacıyla mevlid okutmaktadırlar. Yörede “haftek” denilen bu merasimde bir haftalık olan bebeğin kulağına ezan okunur, ismi konur, mevlidi okutulur ve nadiren de olsa akikası kesilir.⁴⁵ Yine babasız yetişmiş, 15 yaşına gelmiş erkek çocukları içinde mevlid okutulduğu tespit edilmiştir. Bu durum yörede erkek çocuğa verilen değer basit bir göstergesidir. Yörede az da olsa ailelerin birlik ve bütünlüğünü sağlama amacıyla mevlid okutulmaktadır. Bazı mevlidhanlar, bu sebeple düzenlenmiş yemekli mevlidlere davet edildiklerini ifade etmişlerdir. Bu mevlidler köyden şehre göç etmiş burada dağılmış ailelerin birbir-

---

⁴² Hz. Süleyman Camii çevresinde Kur’an ve mevlid okumak için bekleyen bu kimselere halk arasında Yasinci denmektedir. Bu kişilerden bazıları Büyükşehir Belediyesi Mezarlık İşleri Müdürlüğü’nün yaptığı Kur’an okuma imtihanını başarıyla geçip “Kur’an Okuyucusu” kartını da almıştır.

⁴³ Bursa’da da halk Hz. Peygamber’in soyundan geldiğine inanılan Emir Sultan’ın kabrinin olduğu camiyi mevlid okutmak için yoğun bir şekilde tercih etmektedir. Bkz. Yanmış, *agt*, s. 65.

⁴⁴ Kızıl, *agt*, s. 182.

⁴⁵ Bu mevlide Anadolu’nun farklı yerlerinde “beşik yatırma mevlidi, loğusa şerbeti/ mevlidi” denilmektedir. Bkz. Akarçınar, *agt*, s. 248.

leriyle kaynaşmaları ve problemlerin çözümü için dayanışmayı sağlamak amacıyla okutulmaktadır.

Mevlidlerin yapıldığı mekânlar açısından Diyarbakır'da çok farklılaşma oluşmamaktadır. Yemekli yapılması adet olan düğün, ölüm, asker dönüşü, yeni ev, iftar mevlidi gibi mevlidler genelde evde ya da taziye evinde okutulmaktadır. Kandil, adak, hatim gibi sebeplerle okutulan mevlidler ise çoğu zaman camide okutulur ve ikram açısından zayıf oldukları gözlenmektedir. Diyarbakır'da lüks otel, salon ve kafelerin, mevlid okutma amacıyla çok az tercih edildiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin batısındaki şehirlerde hızla yaygınlaşan lüks mekânlardaki mevlidler bölgede yeni yeni başlamaktadır. Bu durumun bir sebebi Diyarbakır'da elit, zengin tabakanın bir kısmının geleneksel aile yapılarını devam ettirmesi ve lüks mekânları merasimlerinde tercih etmemesi olabilir. Ayrıca eğitilmiş, şehirleşmiş bir kısım elitlerin hızla kendi kültürlerinden uzaklaşması ile müslüman Kürt tarihinde ilk defa ortaya çıkan laik-seküler kitlenin⁴⁶ mevlid gibi uygulamaları terk etmesi lüks mekânlardaki mevlid sayısının az olmasının bir sebebi olabilir.

Mevlid törenlerinin en çok tartışılan konularından birisi, mevlidhanalara verilen ücretlerdir. Mevlidhanaların verdiği bilgiye göre, yörede mevlid okutan halkın büyük çoğunluğu mevlide karşılık ücret teklif etmektedir.⁴⁷ Hz. Süleyman Camii çevresindeki Yasincilere ise çok daha küçük rakamlara mevlid okutulabilmektedir.

Mevlidin okunması esnasında da bazı folklorik öğeler öne çıkmaktadır. Merhaba bahrinde ayağa kalkma, elleri bağlayıp kibleye yönelme, doğumun anlatıldığı bölümde sırt sıvazlama, mevlidhananın önüne şeker, su, pirinç, nohut gibi yiyecekler koyma Diyarbakır'da mevlid törenlerinde oldukça sık görülmektedir. Türkiye'nin farklı yerlerinde de yapıldığı bilinen bu uygulamaların,⁴⁸ bölgede oldukça canlı olması dikkat çekicidir. Yapılan cemiyetlerin çoğunluğunda bu adetler yerine getirilmektedir. Hz. Süleyman Camii çevresinde bir kaç kişiye okunan mevlidlerde bile ayağa kalkma, tokalaşma, sırt sıvazlama ve mevlidhananın önüne yiyecek koyma gibi uygulamalar terk edilmemektedir. Bursa'da erkek mevlidlerinde nadiren görülen bu folklorik öğeler, modernleşme ve dini bilginin artması ile kadınların mevlidlerinde de terk edilmeye başlanmıştır.⁴⁹

Türkçe mevlid okumanın yaygın olduğu yerlerde, ayağa kalkma âdeti, sadece Hz. Peygamber'in doğumunun anlatıldığı beyitte uygulanır. Fakat Kürtçe mevlid okunan yerlerde merhaba bahrinin ta-

---

⁴⁶ Tan, Altan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yay. İst. 2009, s. 574.

⁴⁷ 50 ila 200 TL arasında değişen ücretler teklif edilmektedir.

⁴⁸ Lindisfarne, age, s. 235; Akarpınar, *agt*. S. 260; Yanmış, *agt*, s. 70.

⁴⁹ Yanmış, *agt*, s. 70.

mamını ayakta dinlemek adet olmuştur. İki uygulama da kaynağını İ. Sebki'nin mevlid törenlerinin başladığı tarihlerde katıldığı bir mevlidde ayağa kalkmasından alır.⁵⁰ Diyarbakır'da Türkçe okunan mevlidlerde de sadece ilgili beyitte ayağa kalkılır. Kürtçe mevlidin her bahrinden sonra mevlidhanla beraber cemaatin de salâvat-ı şerife okuması Türkçe mevlid okunan yerlerde çok az görülmektedir. Buralarda daha çok kelime-i tevhid ve iyi bilinen ilahiler okunmaktadır. Cemaatte, duygulanmanın özellikle bu aralarda üst düzeye çıktığı gözlenmektedir. Hep beraber okunan salavatlar ve ilahiler katılımcı açısından törenin anlamını pekiştirmekte ve toplumsal paylaşım açısından olumlu etkide bulunmaktadır.⁵¹

Diyarbakır'da mevlid okutmaya ilgi etnik köken açısından belirgin bir farklılaşma oluşturmamaktadır. Kürt, Arap, Türk, Zaza vb. grupların mevlid okutmaya ilgileri birbirine yakındır.⁵² Bursa, İstanbul, İzmir gibi şehirlerde Romanlar üzerine yapılan çalışmalarda da Roman vatandaşların dini hayatlarında, mevlid törenlerinin önemli bir yerinin olduğu tespit edilmiştir.⁵³ Diyarbakır'da ise Roman vatandaşların mevlid okutmaya belirgin bir ilgileri görülmemektedir. Bu durumun sebeplerinden biri olarak bölgedeki Roman vatandaşların bahsi geçen şehirlerdekilere göre daha düşük bir hayat standardına sahip olmaları gösterilebilir. Düzenli bir yaşamın olmamasının, mevlide ilginin zayıf kalmasına yol açtığı söylenebilir.

B. 1990'lı Yıllardan Sonra Mevlid Geleneğinde Gözlemlenen Değişim

Sosyologlar inceledikleri toplumların geçmişlerinde milat kabul edilebilecek tarihleri iyi tespit etmek ve çalışmalarında dikkate almak durumundadır. Bu tarihler bir milletin, şehrin sosyo-kültürel yapısını yeniden dizayn etme gücüne sahip olabilmektedir.

Diyarbakır'da son yıllarda mevlid geleneğinde gözlemlenen değişimlerden birisi mevlid ile beraber ilahî ve kasidelerin de okunmasının yaygınlaşmasıdır. Yakın zamana kadar mevlidin tamamı okunurken artık mevlidler kısaltmaya, ilahiler artmaya başlamıştır. Bu durum Bursa, İstanbul gibi şehirlerdeki boyutta değildir.⁵⁴ Mevlid ile beraber sohbetlerin yapıldığı cemiyet sayısı da artmaktadır. Çünkü

---

⁵⁰ Baykal, *age*, 18; Amidi, *age*, s. 119.

⁵¹ Bkz. Hökelekli, Hayati, *İslam Psikolojisi Yazıları*, Dem Yay. İst, 2009, s. 315; Akarpınar, *agt*, s. 264; Yanmış, *agt*, s. 132 vd.

⁵² Bursa'da yapılan çalışmada bazı milletlerin mevlid okutmaya daha ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Yanmış, *agt*, s. 89 vd.

⁵³ Şenlikoğlu, Emine, *Cingene*, Mektup Yay. İst. 2008, s. 49, 86, 88 vd; Yanmış, *agt*, s. 94.

⁵⁴ Bilgi için Bkz. Yanmış, *agt*, s. 103 vd.

son 20–30 yılda hızla değişen Diyarbakır nüfusu tek tip modern-geleneksel merasimleri değişime zorlamaktadır. Kozmopolitleşen şehir daha senkretik organizasyonları ortaya çıkartmaya başlamıştır. Mesela düğün salonlarında önce mevlid okutulması sonrada çalgılı eğlencelerin olması molla ve seydalarca şiddetle eleştirilse de toplumda yaygınlaşmaktadır. Çünkü iki ayrı zaman ve mekânda merasim yapmak hem ekonomik hem de çalışma hayatına ağır gelmektedir.

Diyarbakır, tarih boyunca birçok sosyo-kültürel değişime uğramış kadim bir şehirdir. Fakat mevlid geleneği açısından ele alındığında 1990 sonrası yaşanan terör olaylarının ve köy boşaltmalarının, Diyarbakır için önemli bir tarih olduğu söylenebilir. Bu tarihlere kadar şehirde yaşayan halkın çoğunluğunun Türkçe konuştuğu, Hanefî mezhebine bağlı olduğu ve Süleyman Çelebi'nin mevlidini okuttukları yaşlı halk ve din görevlileri tarafından dile getirilmektedir.⁵⁵ 1990'lı yıllardan sonraki göçler Diyarbakır'da Kürtçe'nin ağırlığını hissettirmesine sebep olmuştur. Köylerden göç eden halkın ciddi bir kısmının Şafîî olması şehrin mezhepsel yapısını da değiştirmiştir. H. Bateî'nin Şafîî âlimlerinden olması sebebiyle Kürtçe konuşan Şafîiler arasında Bateî Mevlidi oldukça yaygındır.

Kürtçe mevlid okutmaya talebin artmasını son 10 yılda Kürt elitlerinin yaptığı çalışmalara bağlayan din görevlileri ile de karşılaşmıştır. Bu görüş sahipleri Kürtçe mevlidin bir anlamda Kürt dilinin hayat bulması için teşvik edildiği iddiasındadırlar. Mevlidhanların ve din görevlilerinin genel kanaati bu durumun köyden gelen Kürt ve Şafîî nüfusla ilgili bir sonuç olduğu noktasındadır. Günümüzde de bu göçlerden daha az etkilenen Ofis semti ve çevresi çoğunlukla S. Çelebi'nin mevlidini okutmaya devam etmektedir. Göçlerle kurulan mahallelerde ise Kürtçe mevlid okumayan-bilmeyen din görevlilerinin zorlandığı görülmektedir. Gözlem ve mülakatlar bu konudaki tercih farklılığının ideolojik olmaktan çok mezhep ve anadil ile ilgili bir durum olduğunu ortaya koymaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2009 yılında mevlidi Kürtçe okutması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Kürtçe üzerindeki yasaktan payını alan mevlidler, uzun süre okunamamış ya da gizli olarak evlerde okutulmuştur. Başkanlık ilk defa Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri çerçevesinde Kürtçe mevlid okutup TRT'den canlı yayınlatarak bölge insanı için önemli kabul edilen bir adım atmıştır.⁵⁶ Diyarbakır'da görüşülen birçok din görevlisi ve halk bu uygulamanın önemi-

---

⁵⁵ Diyarbakır yakın tarihe kadar Türkçe konuşulan, Hanefî mezhebinin hâkim olduğu bir şehirdir. Bkz. Tan, *age*, s. 201, 520, 522 vd.

⁵⁶ Kürtçe mevlid resmi kurumlarda müftülüklerin belirlediği camide ve din görevlilerince okunabilmektedir.

ni dile getirmektedir. Özellikle Türkçe bilmeyen yaşlıların mevlidin Kürtçe okunmasını sevinçle karşıladığı gözlenmektedir. İnsanların anadillerinde öğrendikleri mevlidi camide ya da televizyondan da bu dille dinlemeleri onların devlete ve din görevlilerine daha pozitif bakmalarına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, bu uygulama ile yasaklamaların bölgede belirli çevrelerce devlete karşı bir propaganda aracı olarak kullanmasının da önüne geçilmiş olmaktadır.

Son yıllarda bazı sivil toplum kuruluşlarının Kutlu Doğum Haftası sebebiyle mevlid organizasyonları düzenlemesi de dikkat çekicidir. Bu merasimlerin büyük düğün salonlarında, spor merkezlerinde ya da meydanlarda yapılması dikkat çekicidir. Bazı dini grupların bu mevlidlerdeki kalabalıkları “biz on binleri- yüz binleri topladık” şeklinde propagandaya dönüştürdüğü gözlenmektedir.⁵⁷ PKK-Hizbullah çekişmesi meydanlardaki kalabalıklar üzerinden yapılabilmektedir. Yine Diyanet İşleri Başkanlığı’nın organizasyonu ile Mustazaf-Der’in organizasyonları da bu şekilde değerlendirilebilmektedir.⁵⁸ Hizbullah’ın resmi kuruluşu olarak bilinen bu dernek Ezdârî mevlidini de ücretsiz dağıtmakta mevlid cemiyetleri ve cd’leri üzerinden bir sempatan kitleyi oluşturmaya çalışmaktadır.

Karşılaştırmalı Bir Analiz ve Sonuç

İslam dünyasında Hz. Muhammed’e duyulan sevgi ve muhabbetin tezahürü⁵⁹ olarak şiir yazma geleneği ilk dönemlere kadar gitmektedir. Bugün Kürt halkı arasında yaygın olarak okunan Hüseyin Bateî’nin mevlidi de yaklaşık beş yüz yıl önce yazılmış bir eserdir. Daha çok kırsal bölgelerde yaşayan Şafîî halkın okuttuğu bu eser, 1990’dan sonra köyden şehre artan göçlerle beraber Diyarbakır şehir merkezinde de çokça okutulmaya başlanmıştır.

Bölgedeki mevlidlerin folklorik yönleri Batı’daki şehirlerden ayrıldığı gibi mevlid okutanların nitelikleri de farklılık göstermektedir. Bursa ve Türkiye’nin değişik illerini kapsayan mevlid çalışmalarında mevlid okutma ile sosyo-ekonomik durum arasında ciddi bir ilişkinin olduğu göze çarpmaktadır. Modernleşme, kültürel gelişmişlik, alternatif etkinliklerin artması gibi sebeplerle Türkiye’nin birçok yerinde son 10 yılda tasavvuf-sanat müziği, sema, kılıç-kalkan gösterisi ve mehter takımı ile yapılan cemiyetler yaygınlaşmaktadır. Özellikle kültür seviyesi artan ve geleneksel çevreden uzaklaşan muhafazakâr

⁵⁷ <http://mustazafder.org/default.asp?sayfa=detay&Yid=101>

⁵⁸ Bu konudaki çekişme ilk dönem Bağdat mevlidlerindeki gibi, sünîî-şîî çekişmesini hatırlatmaktadır. Bkz. Aynı metin.

⁵⁹ Bkz. İzeti, Metin, “Rumeli İnsanında Peygamber Sevgisi ve Mevlid Geleneği”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, Ed. Mustafa Kara- Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi Yay. Bursa 2007; Karataş, Ali İhsan, “Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlid Vakıfları”, *İstem Dergisi*, c. 11, Y. 6, 2008.

gençler bu alternatif programları benimseme eğilimindedir.⁶⁰ Ayrıca cemaat-tarikat kültürü alanlar ile din eğitimi görenler mevlidli programlara daha mesafeli durmaktadır.⁶¹ Bursa’da ve Türkiye genelinde mevlid okutmaya en çok ilgi gösteren ise zengin-sosyete kesim ile orta tabakanın altı denilebilecek geleneksel aile yapılarını devam ettiren çevrelerdir.⁶²

Diyarbakır’daki gözlem ve mülakatlarda, şehirde mevlid okutanların kendi içerisinde belirgin bir sosyo-ekonomik farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Hemen her tabakadan insan düğününde, ölmüş yakınının senesinde mevlid okutabilmektedir. Eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesi mevlid okutmaya ilgiyi azaltsa da geleneksel yapının güçlü olması nedeniyle birçok insan cemiyetinde mevlid okutmaktadır. Sünnet, hac-umre dönüşü, yeni ev alma sebebiyle mevlid okutma ise daha çok ekonomik durumu iyi olanların yaptığı bir uygulamadır. Fakat bu, zenginlerin daha çok mevlid okuttuğu anlamına gelmemektedir. Yöredeki mevlidli cemiyetlerde enstrümanın ve diğer alternatif programların zayıf olması da farklı sosyal ve ekonomik sebeplere bağlanabilir. Özellikle, bölgede ki seyda ve mollaların def haricindeki çalgılara müsamaha ile bakmaması muhafazakâr kimselerin cemiyetlerine uzun süre enstrümanı sokmamıştır.

Diyarbakır’da okutulan mevlidlerde mevlidhanının önüne su, tuz, nohut, pirinç gibi yiyeceklerin konulması ülkenin diğer bölgelerine göre çok daha yaygındır. Bunun sebeplerinden birisi Türkçe mevlidde olmayan fakat Batei Mevlidi’nde yer verilen, konuyla ilgili hadis olduğu iddia edilen sözlerdir.⁶³ İbni Hacer’in eserinde yer alan ve Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, İmam Şafii, Fahrettin Razi gibi kimselere atfedilen rivayetler mevlid okutmanın mükâfatı, mevlidin yiyeceklere okunmasının şifa ve bereket olacağı konularını içermektedir. F. Razi’ye atfedilen, “*Her kim, bir parça tuz veya buğdaya yahut başka bir yiyeceğe mevlid-i Nebevî okursa şüphesiz onda bereket hâsıl olur*”⁶⁴ sözü bu rivayetlerdendir. Yörede etkin olan Nakşi şeyhlerinin de bu uygulamayı devam ettirmesi, üzerine mevlid okunan yiyeceklerin bereketleneceği düşüncesini kemikleştirmektedir.⁶⁵

Mevlidler halk dindarlığı ile yakın ilişkisi dolayısıyla zaman zaman batıl anlayışlara dönüşebilmektedir. Kemikli, yüksek kültür çevresinde yazıldığını düşündüğü Süleyman Çelebi’nin mevlidinin zamanla popülerleşmesi ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

---

⁶⁰ Bilgi için Bkz. Yanmış, *agt*, s. 109.

⁶¹ Hökelekli, *age*, s. 319.

⁶² Akarpınar, *agt*, s. 257; Yanmış, *agt*, s. 77.

⁶³ Sadını, *age*, s. 179.

⁶⁴ Bakırcı, *age*, s. 49; Amidi, *age*, s. 15–18.

⁶⁵ Sertel, Âdem, *Mevlid- İlahiler ve Sohbetler*, Şadırvan Yay., İst. 2009, s. 14.

“Halkın, muhayyilesini ve dimağını zenginleştirecek metinlere öncelik verdiği, bilinen bir gerçektir. Halk bilhassa, sade ve anlaşılır bir dile ve anlatım tekniğine ehemmiyet verir. Doğrudan doğruya telkin edici, didaktik üslup ile yazılan metinlerin popülarite kazanması bundandır”.⁶⁶

Bateî Mevlidi'nin de benzer sebeplerle popülerleştiği düşünülebilir. Yörede özellikle Hz. Süleyman Camii çevresinde okutulan mevlidlerde medrese çevresinde yazılmış bu eserin nasıl zamanla popülerleştiği görülmektedir. Ziyaretçiler ve Yasinciler ile yapılan görüşmelerde, mevlid okuma ve okutmanın Hz. Peygambere sevgi ve bağlılık sebebiyle yapılmasından ziyade maddi bir menfaatin sağlanması ya da bazı sıkıntılardan kurtulmak için yapıldığı kanaati oluşmuştur.

Bölgede ekonomik sistemin modern ekonomi ile yeterince uyumlu olmaması, toplumsal sınıfların modern toplumdaki gibi üst, orta ve alt tabaka şeklinde sınıflandırılmasını zorlaştırmaktadır.⁶⁷ Büyük fabrikaların olmaması, yabancı iş gücünün şehre gelmemesi, kültür-sanat etkinliklerinin zayıflığı, tarımın ciddi bir geçim kaynağı olması gibi sebepler şehirde sınıflaşmayı önlemektedir.⁶⁸ Bu durumda da insanlar sosyal-ekonomik statülerine göre değil akrabalık ilişkilerine göre toplumda bir değer kazanmaktadır. Böyle bir toplumda da geleneğin önemli bir ögesi olan mevlidin cemiyetlerde okutulup okutulmayacağı ya da hangi cemiyetlerde okutulacağı bireysel tercihten ziyade aile geleneği ile ilgili bir konu olarak görülebilir.⁶⁹ Modernleşmenin ve bireyselliğin daha ileri olduğu toplumlarda ise fertlerin tercihinin öne çıkması beklenebilir. Diyarbakır'da da son birkaç yıldır gözlenen değişimi modernleşmenin artması ve geleneğin baskı unsuru olma özelliğini kaybetmesine bağlayabiliriz.

Mevlid, hatim gibi törenler yeni neslin “dini sosyalleşmesinde” önemli bir rol oynamaktadır.⁷⁰ Ayrıca modernleşmenin ileri düzeyde olduğu şehirlerde ve semtlerde ölüm, bebek ve sünnet mevlidlerinin dinî geleneğin devamını sağlama açısından önemli olduğu görülmektedir.⁷¹ Habwaschs ve Léger'in “hafızanın devamı” olarak adlandırdıkları bu tür etkinlikler dinî geleneğin bütünüyle unutulmasını ve se-külerleşmeyi önlemektedir.⁷² Diyarbakır'da dinî hayatın canlılığı ve

⁶⁶ Kemikli, Bilal, *Türk İslam Edebiyatı- Giriş*, Emin Yay. Bursa, 2010, s. 140.

⁶⁷ Tan, *age*, s. 522, 574.

⁶⁸ Ergil, Doğu, *Kürtleri Anlamak*, Timaş Yay. İst. 2010, s. 135.

⁶⁹ Lindisfarne'de, Isparta, Eğridir'de 1980 yılında yaptığı çalışmada, geleneksel aile yapısının ve ekonomik sistemin mevlid okutanlar üzerinde benzer bir etki yaptığını tespit etmiştir. Bkz. Lindisfarne, *age*, s. 219,239.

⁷⁰ Kaya, Mevlüt, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yay. Samsun, 1998, s. 159.

⁷¹ Yanmış, *agt*, s. 138.

⁷² Léger, D. Hervieu, “Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri: Bazı Teorik Öneriler”, Çev. Halil Aydınalp, *Din Sosyolojisi*, Ed. İhsan Çapçoğlu-Bünyamin Solmaz, Çizgi Yay. Konya, 2006, 148.

modernleşmenin yöreye has özellikleri sebebiyle mevlid törenlerinin bu fonksiyonlarının öne çıkmadığı tespit edilmiştir. Fakat özellikle yoğun köy göçü alan semtlerde kadınların sosyalleşmesi ve dini kültürle bağlarının büyük oranda mevlid okumalarıyla sağlandığı da gözden kaçırılmamalıdır.⁷³ Bu tür semtlerde dul, eşi hapiste ya da uzun süreli gurbette olan kadınların çokluğu mevlid merasimlerini kadınların dertleşme ve yardımlaşma organizasyonuna çevirmektedir.

Genel bir değerlendirme ve karşılaştırma yapılacak olursa, Türkiye genelinde muhafazakâr kesimin 80, 90 ve 2000'li yıllardaki kültürel değişimi "alternatif bir kamu" arayışı şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁴ Dindarlar önce kendi geleneksel çizgilerini sürdürerek kamuyu değiştirmeyi denediler. 2000'lerden sonra ise bundan vazgeçildi ve dindarlık imajını çokta zedelemeyen günün şartlarına uymanın yolları aranmaya başlandı. Dindarların uzun mevlid törenlerinden sohbetli programa, sonrada daha seküler olduğu gözlenen enstrümanın kullanıldığı, türkü ve Türk sanat müziği çalınan programlara yönelmesi bu süreçte olmuştur. Bilgin'e göre, bu alternatif arayışı modernleşme karşısında dindarın psikolojik gerilimini bir ölçüde azaltmıştır.⁷⁵ Diyarbakır'ın Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşanan bu kültürel değişimi yaklaşık 10-15 yıl sonra yaşadığı gözlenmektedir. Uzun mevlidlerin kısalması, sohbetlerin alternatif olmaya başlaması, ilahilerin artması, enstrümanın muhafazakârların cemiyetlerinde görülmesi, Türkçe-Kürtçe türkülerin çalınması bu değişimin açık göstergeleridir. Ülkenin diğer yerlerine nazaran geleneksel kontrol mekanizmalarının daha uzun süreli hayatîyetlerini sürdürmesi bu değişimi yavaşlatmıştır. Fakat yerel ve ulusal kültürlerdeki değişim Diyarbakır mevlid geleneğini değişime zorlamaktadır.

Diyarbakır'da, mevlid okutma geleneğinde gözlemlenen değişim birkaç noktada sekülerleşme tartışmalarını da akla getirmektedir. Öncelikle, şehir nüfusunun hızla artması, eğitim, sağlık, ulaşım ve iletişim imkânlarının artması, geleneksel bağların zayıflaması dini ve geleneksel değerlere bağlılıkta kopmalara sebep olmaktadır. Sosyologların kısaca sekülerleşme etkisi⁷⁶ şeklinde adlandırdıkları bu durum Diyarbakır'da genç ve okuyan insanlarda gözlemlenebilmektedir. Bahsi geçen çevrelerin mevlid törenlerine daha az ilgi duyması sekülerleşme teorisini doğrular niteliktedir. Fakat ikinci bir dikkat çekici

---

⁷³ Ankara çevresinde antropoloji çalışmaları yapmış olan Delenay'da mevlid okumalarının kadınların dini sosyalleşmesine etkisine dikkat çekmiştir. Delenay, Carol, *Tohum ve Toprak*, Çev. Selda Somuncuoğlu, İletişim, İst. 2001, s. 363.

⁷⁴ Barbarosoğlu, Fatma K., *İmaj ve Takva*, Timaş Yay. İst. 2002, s. 203.

⁷⁵ Bilgin, Vejdi, "Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü", *UÜİFD*, c. 12, S. 1, 2003, s. 194.

⁷⁶ Kurt, Abdurrahman, *Din Sosyolojisi*, Sentez Yay. İst. 2012, s. 190-196.

noktada ise sekülerleşme karşıtlarının söylemlerinin doğrulandığını gözlemlemek mümkündür. Şöyle ki, Robert Towler'a göre sekülerleşme dinin daha çok *kurumsal* şekli üzerine etki etmektedir. Ancak *yaygın-halk dini* üzerinde aynı etkiyi yapamamaktadır. Sonuçta da en seküler toplumlar kabul edilen modern Batı toplumlarında yaygın-halk dini varlığını sürdürmektedir.⁷⁷ Bölgede ki gözlemlerde de, halk dindarlığının tipik bir ögesi görünümündeki mevlid uygulamalarının canlı bir şekilde varlıklarını devam ettirdiği gözlenmektedir. Bu durum sekülerleşme karşıtlarının teorisini destekler mahiyettedir.

Üçüncü bir nokta ise “dinin geri dönüş” yaptığını savunan sekülerleşme karşıtı söylem ile ilgilidir. Özellikle 1960'lardan itibaren artan bu söyleme göre modern hayat insana gerekli olan anlam dünyasını yaratamamıştır. Tüketim toplumu huzuru yine ilahi ya da kısmen *insani* dinsel oluşumlarda aramaya başlamıştır.⁷⁸ Dolayısıyla din ya da dini kabul edilen ritüeller şekil değiştirerek modern toplumda mevcudiyetini devam ettirmektedir. Bu bağlamda Diyarbakır dini hayatında *yeniden kutsala dönüş* gibi bir durumun olup olmadığını söylemek ancak derinlemesine yapılacak başka çalışmaların konusudur. Fakat mevlid programlarının içeriğinin daha modern hale gelmesi ve genç, okumuş kitlelere hitap etmesi toplumun sekülerleştiği düşünülen ya da sekülerleşmesi beklenen kesimlerinde mevlid okutmaya ilgiyi artırmaktadır. Senfoni Orkestrasının mevlidi icra etmesi, sazların mevlid törenlerinde kullanılması toplumun bir kısmında memnuniyetle karşılanmaktadır.⁷⁹ Sonuç olarak, mevlid gibi halk dindarlığının bir ögesi kabul edilen ritüel, toplumun elitleri arasında şekil değiştirerek olsa girme imkanı bulmaktadır. Diyarbakır'da da son yıllarda artan enstrüman eşliğindeki törenlerin eğitimli, genç kitlenin mevlid okutma ve dinlemeye ilgisini artırdığı tespit edilmiştir.

Toplumda Allah'a şükürün bir aracı, Hz. Peygambere sevgi ve bağlılığın bir göstergesi ve toplumsal kaynaşmaya bir vesile olarak görülen mevlid törenlerinin Diyarbakır halkı tarafından devam ettirildiği görülmektedir. Birçok gelenek gibi bu geleneğin de değişim yaşadığı ve bazen de amacından saptırıldığı gözlenmiştir. Yine modernleşme süreci ile beraber mevlid uygulamalarının farklı bir şekil alması dindarlık-din kültürünün dönüşümü açısından dikkat çekicidir.

---

⁷⁷ Mert, Nuray, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, Bağlam Yay. İst. s. 27. Akt. Kurt, *age*, s. 194.

⁷⁸ Kurt, *age*, s. 195.

⁷⁹ Köse, Ali, *Enteller Aleykümselam Der Mi? İz Yay. İst. 2011, s. 219.*

